

JOHANN FRIEDRICH ERDMANN'IN 1825 TARİHLİ BİR SEYAHATNAMESİNDE TATAR TÜRKÜLERİ

Ali Osman ÖZTÜRK

Burada Türk bilim dünyasına tanıtmak istediğimiz Tatar türküleri, Johann Friedrich Erdmann'ın 1825'te yayımlanmış olan *Beiträge zur Kenntnis des Innern von Rußland* [Rusya içlerinin tanınması yönünde çalışmalar] adlı eserinin 2. cildinde yer almaktadır¹. Bu türkülerden, 1. ciltte söz ettiği halde örnek vermediğini belirten yazar, hem bunu telafi etmek, hem de Doğu'daki çeşitli halkların müzik yeteneği konusunda karşılaştırma yapma imkanı vermek amacıyla, ikinci ciltte bu yola başvurmuştur. Erdmann'ın notasıyla birlikte verdiği ilk Tatar türküsü Kazan'dandır².

TÜRKÜ 1³:

Uak uak taal gena	(Ufak ufak dal gene,
Küeslar ausy baal gena	Kızlar ağzı bal gene,
Kyslar beni ber ubsjaa	Kızlar beni bir öpse,
Chasta baschem sau gena	Hasta başım sağ gene)

---

¹ Erdmann, Johann Friedrich, *Beiträge zur Kenntnis des Innern von Rußland*. Theil: 2: Reisen im Innern Rußlands, Leipzig 1825, s. 8-12.

² Bk. *age.*, s. 8.

³ Erdmann'ın Almanca çevirilerini buraya almadık.

U - ak u - ak ta - al gena kües - lar
 ausy baal gena kyslar be ni ber ub -
 sjaa chasta ba - schem sa - u gena.

TÜRKÜ 2: Türkünün aşağıda aynen vereceğimiz notası, Erdmann'ın dipnotta belittiğine göre, o tarihte Kazan Üniversitesi'nde Kazan dili okutmanı olan ve müziğe yetenekli, Chalfin adında bir Tatarın sesine göre yazılmıştır. Eşleme ise daha sonra Astarhan'lı Dobrowolsky tarafından ilâve edilmiştir⁴. Sanırız bu not aynı zamanda ilk türküyü de ilgilendirmektedir.

Bailar bailar baal etscher

(Baylar baylar bal içer,

Urta bailar sraa etscher

Orta baylar şıra içer.

Kyes almagan ijasch ektljar

Kız almayan genç yiğitler,

Kymes etschjub kyes kotschar.

Kımız içip kız koçar)

⁴ Bk. *age.*, s. 9.

Bai-lar bai-lar ba-al e-tscher
 ur-ta bailar sra-a etscher ky es
 al-magan i-jasch ektljär ky-mes etschjub
 ky-es kotschar.

Erdmann, kendisine, yaşayan Doğu dillerini araştıran ve Kazan Tatarlarının dillerini konuşabilen, Bay Jarzow dediği genç bir bilim adamından aldığı şu notu aktarıyor⁵ : *Tatarların, iki türlü türküleri vardır, bunlardan ilkinde Aru ve Cıru (Cır?) denir ve her biri iki kısa bölüm oluşturan iki dizeden meydana gelir ve prensip olarak çok heterojen konuları ele alırlar.*

Tatar türkülerinin ikinci türü ise "Takmak" diye isimlendirilmektedir; bunlar bir çok dizeden meydana gelir ve işledikleri konular birbiriyle ilintilidir. Bu tip türküler için, Erdmann Almacaya çevirdiği sekiz örnek vermiş. Örnek metinlerin Tatarca asılları olmadığından burada Almacasını ve yanında da mealen yaptığımız çevirileri vereceğiz.

⁵ Bk. *age.*, s. 10.

1) Ich habe einen scharlachrothen, Du einen rosenfarbnen Stoff aufgenäht.

Sage mir aufrichtig, meine Liebe, bist Du nicht mir, und bin ich nicht Dir das Theuerste?

(Ben erguvan, sen pembe bir kumaş diktin, doğru söyle sevdiğim, sen bana, ben sana en değerli varlık değil miyiz?)

2) Die Mütze auf meinem Kopfe hat mich viel gekostet.

Ach meinen Augen erscheinst Du, wie die Sonne des Tags und der Mond der Nacht.

(Başımdaki şapka pek pahalıya geldi; Gündüzün güneşi, gecenin ayı gibi gözümün önündesin.)

3) Zwey Wolgaströme und ein Meer, habt ihr gleichen Lauf?

Wenn ihr sie seht; so sagt ihr, daß mein Gesicht vor Sehnsucht nach ihr erbleicht (wörtlich: gelb geworden) ist.

(İki Wolga ırmağıyla bir deniz, yatağınız bir midir? Onu görürseniz, hasretinden yüzümün sarardığını söyleyin!)

4) Die Nachtigall flog von hier zum Ueberwintern in die Bucharey.

Ich habe dich, voll Kummer, diesen Winter nicht besuchen können.

(Bülbül kışlamaya buradan Buhara'ya uçuyor; Ne yazık seni bu kış ziyaret edemeyeceğim.)

5) Schmücke den Schooß meines weißen Hemdes nicht mit Stickeren.

Ach, willst Du meine Lage (Stimmung) kennen lernen; so lies den Leili Medshnuk⁶.

(Entarimin göğsünü nakış ile süsleme; Halimi bilmek istersen, Leyla ile Mecnun'u oku!)

6) Sobald das Siebengestirn untergeht, erhebt sich der Morgenstern.

Der Sonne und dem Monde gleich, ach, wie ruht sie allein!

(Süreyya batınca, sabah yıldızı doğar; Güneş ile ay gibi nasıl da yalnız yatar!)

---

⁶ Erdmann, Leili Medshnuk için şu notu düşmüş: Leili Medshnuk ist ein berühmter persischer Roman, der die Leidenschaft des jungen Mannes, von dem er den Namen führt, mit brennenden Farben schildert. [Leyli Mecnuk, adını aldığı genç bir adamın çektiği acıları, çok etkili bir üslûpla anlatan ünlü bir İran romanıdır.]

7) Der seidne Gürtel schmückt die Hüften, der schöne Jüngling das Dorf.

Wenn der Jüngling das Dorf verläßt, schwindet der Reiz der Unterhaltung.

(İpek kemer ince beli, yakışıklı genç köyü süsler; Yakışıklı köyden giderse, yarenliğin tadı kalmaz.)

8) Wenn es eine Schönheit gibt, die Dir gleicht; so muß sie in der Bucharey zu finden seyn; Bey uns in Bolgary gibts nichts dir Aehnliches.

(Sana benzer bir güzel daha var ise, ancak Buhara'da olmalı; Bizim Bolgar'da bir benzerin yok.)

Erdmann'ın, bunlardan başka sözsüz olarak iki ezginin daha, biri Adagio diğeri Allegro olmak üzere notasını vermektedir. Bu ezgilerin ikisi de Astahan'dan kaynaklanmaktadır⁷. İlk iki türkünün notasıyla ilgili olarak verilen açıklamalar, bu ezgiler için de geçerli olmalıdır.

EZGİ 1:

⁷ Erdmann, J.F. age., s. 11.

EZGİ 2:

Yüz altmış yılı aşkın bir zaman öncesinde kaydedilen bu belgelerden ilk ikisinin dili, Almanca transkripsiyonu bir yana, günümüz Türkçesine çok yakındır. Bu bakımdan mekan ve tarih açısından dil, kelime ve motif hazinesi karşılaştırması; ayrıca Türk dünyası sınırları içinde ezgi araştırması yapacaklar için ilginç birer malzeme olarak değerlendirilebileceklerini düşünüyoruz. Aynı eserde iki de Ermeni şarkısının varlığını düşünürsek, karşılaştırmanın ne kadar ilginç olacağı ortaya çıkar⁸.

⁸ Bk. age., s. 13. Bunlardan "Çerkes Oğlu" adında bir şaire ait olduğu anlaşılan ilk şarkının Ermenice metninin mahlas dizesi şöyle:

(...)

Tscheres oglin asaz nasani keri

Im dshiw anachpors mitog bitschari

Es ko sastyk sern sirtes kwari.